

УДК 930.25(498)

А. В. ОСИПЮК*

**АРХІВНА СИСТЕМА РУМУНІЇ:
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК**

Розглянуто принципи внутрішньої організації і функціонування архівної системи Румунії, історію її зародження та становлення. Окреслено завдання й основні напрями діяльності Національного архіву. Описані структура та мережа архівних установ Румунії.

Ключові слова: Національний архів Румунії; Національний архівний фонд; архівна система; архівне законодавство; архівні установи; історія архівної справи.

Архіви зарубіжних країн, безумовно, є важливим джерелом для вивчення української та світової історії. Особливий інтерес для вітчизняних науковців становлять документи тих країн, з якими історичні шляхи нашої держави тісно переплітаються. До таких держав, зокрема, належить і Румунія, адже країни мають спільний кордон, пов'язані схожою історичною долею та багатовіковою цікавою, іноді досить складною, історією взаємин. Перелічувати відомі та маловідомі факти громадсько-політичних, економічних та культурних україно-румунських відносин можна досить довго, тому зрозуміло, що залучення румунських архівів є необхідним для здійснення повноцінних історичних досліджень. Однак наразі доводиться констатувати незначне використання румунських документальних джерел. Дана ситуація зумовлена двома факторами: мовними перепонами та недостатньою поінформованістю про архівну систему Румунії. Адже українська історіографія формування румунських архівів зокрема та системи в цілому є надзвичайно бідною, за винятком стислих енциклопедичних відомостей¹. Архівну справу соціалістичної Румунії досліджували Н.В. Боржотовська та С. В. Сидорова², проте дані на сьогодні є застарілими, оскільки в останні десятиліття відбувалось активне реформування галузі, було розроблено нове архівне законодавство³. Саме тому виникає потреба

* *Осипюк Альона Вікторівна* – головний спеціаліст відділу використання інформації документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

у висвітленні основних питань, пов'язаних із зародженням, становленням та функціонуванням сучасної архівної системи Румунії.

Румунські архіви як спеціалізовані установи виникають в 1831–1832 рр., із заснуванням архівів у містах Бухарест та Ясси. Хоча очевидним є факт існування архівів у більш ранній період. Так, починаючи з XIV на теренах сучасної Румунії, а саме в князівствах Валахія та Молдова, формуються перші архіви, якими стають монастирі, де в зв'язку з надійністю споруд зберігались крім церковних також і світські документи. Не менш важливі документосховища існували при канцеляріях господарів – очільників тогочасних князівств, влада яких значною мірою залежала від великих землевласників – бояр, що займали всі вищі посади у князівствах, тому слід згадати також і про існування приватних (фамільних) архівів, створених чиновниками різних рангів.

Впровадження вищезгаданих спеціалізованих архівів Бухаресту та Ясс було прописано в так званих Органічних регламентах – своєрідних конституціях для князівств⁴, однак у законах не визначались принципи організації архівної справи, обумовлювалось лише питання бюджету та кількості архівних працівників. Проблема відсутності чітких правил роботи в галузі відчувалась і в наступний період, тому збереження документальної історичної спадщини для наступних поколінь стало можливим здебільшого завдяки зусиллям відомих діячів румунської культури: Георгія Асакі, Іона Радулеску, Грігоре Александреску та ін⁵. У 1862 р., коли відбулось об'єднання Валахії та Молдови в єдине Румунське князівство, засновується Головне управління державних архівів, якому підпорядковувались архіви міст Ясси та Бухарест. Управління знаходилося під керівництвом Міністерства освіти та віросповідання й розташовувалось в м. Бухарест. В цей час Румунська держава значно поповнює свої архівні зібрання завдяки секуляризації монастирів 1864 року.

У Трансільванії після приєднання князівства до Габсбурзької імперії в кінці XVII ст. поступово поліпшується зберігання та охорона архівів. В головних адміністративних установах запроваджується система реєстрації документів. У період австро-угорського панування (кінець XIX ст.) архіви Трансільванії та Бонату було переміщено та сконцентровано в двох спеціалізованих установах – це Архів цісарського дому двору і держави (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), що у Відні, та Державний архів м. Будапешт (Országos Levéltár).

Після анексії королівською Румунією Буковини, Бессарабії та Трансільванії приймається рішення заснувати державні архіви в щойно приєднаних територіях, так утворюються архіви в містах Чернівці (1924), Кишинів (1925) і Клуж (1920). Важливе значення для архівного будівництва в цей період мав Закон “Про організацію державних архівів”, прийнятий в 1925 р. Документ, який фактично став основою для розробки архівного законодавства Румунії, визначав правовий статус і

завдання Держархівів, регламентував діяльність регіональних дирекцій для керівництва архівами на місцях⁶.

Із запровадженням в Румунії радянської моделі розбудови архівної системи в 1951 р. на урядовому рівні приймається декрет про реорганізацію архівної справи, згідно з яким управління архівами й мережу архівних установ було підпорядковано Міністерству внутрішніх справ. Центральним органом керівництва галуззю стала Генеральна дирекція державних архівів, яка безпосередньо керувала Центральним державним архівом та його обласними філіалами. Згідно з тогочасним адміністративним поділом, існувало 16 державних обласних архівів, які в свою чергу мали 34 філіали. Така регіональна архівна мережа проіснувала до 1968 р. і згодом була змінена у відповідності до нового адміністративно-територіального поділу – після ліквідації областей було утворено 39 повітових архівів та архів м. Бухарест. Характерним для розвитку румунської архівістики цього періоду є домінування авторитаризму та повного контролювання галузі з боку Міністерства внутрішніх справ, представником якого була Генеральна дирекція держархівів. Так, згідно з декретом від 1971 р.⁷, архівні установи зобов'язувались надавати вичерпну інформацію Гендирекції щодо експертизи цінностей, тобто тільки Дирекція мала право вирішувати, які документи приймати на державне зберігання. Нове законодавство замість Державного архівного фонду встановлює поняття “Національний архівний фонд”. Відтепер всі архівні документи, які були утворені на території Румунії, незалежно від форми власності ставали надбанням “румунського народу”⁸. Тобто згідно з текстом документа власники приватних архівів зобов'язані інформувати про склад, зміст та умови зберігання їх документів, крім того, особові документи відомих румунських діячів підлягали передачі до державних архівів незалежно від їх волі або заповіту. Зауважимо, що за порушення статей Декрету було передбачено не тільки накладання високих штрафів та примусове вилучення документів, а й позбавлення волі строком від двох до семи років; санкції застосовувались як до приватних осіб, так і до відповідальних працівників установ та організацій.

В останні десятиліття радянського періоду система архівних установ Соціалістичної Республіки Румунія складалась з Генеральної дирекції державних архівів, структурними підрозділами якої були методичний відділ, відділ використання, відділ інформатики та техніко-адміністративний відділ. У підпорядкуванні дирекції знаходились: Центральний державний архів, Національний кіноархів Румунії, Архів радіо та телебачення Румунії та місцеві державні архіви⁹.

Сучасна організація архівної системи Румунії базується на положеннях закону “Про Національний архів” від 2 квітня 1996 р. зі змінами та доповненнями¹⁰, в якому визначається поняття Національного архівного фонду Румунії, перелік видового складу його документів, ре-

гламентуються обов'язки власників архівних документів, особливості зберігання та використання документів, обумовлено відповідальність за порушення чинного законодавства тощо. Згідно з Законом центральним органом архівної галузі є Національний архів Румунії (НАР), очолюваний Генеральним директором, підпорядкований Міністерству внутрішніх справ. До повноважень НАР входить управління Національним архівним фондом Румунії, відповідальність за збереження документальної спадщини, надання спеціалізованої допомоги власникам архівних документів, розробка стандартів та методологій в архівній справі, створення та керівництво центральною електронною базою даних документів НАР, міжнародне співробітництво з профільними організаціями та установами, участь у міжнародних архівних конгресах, конференціях, нарадах, забезпечення виконання чинного законодавства в галузі захисту документів, як в мирний час, так і під час воєнних дій та ін.

Свої повноваження Національний архів здійснює через спеціалізовані підрозділи, які входять до його структури, а саме: Служба контролю, аналізу, синтезу та публічної політики, Бюро кадрового забезпечення, Бюро фінансів та бухгалтерського обліку, Бюро публікацій та наукової діяльності, Секретаріат міжнародних зв'язків та відносин, Служба зв'язків із громадськістю, Юридичний відділ, Служба охорони та Відділ планування реакцій у екстрених ситуаціях. Окремою одиницею в структурі НАР, яка має свої підрозділи, є Служба логістики, страхового мікрофільмування, консервації та реставрації документів¹¹.

Також надзвичайно вагомою складовою Національного архіву Румунії є п'ять бюро, які відповідають за виявлення, комплектування, облік, збереження та використання профільних архівних документів загальнодержавного значення, що мають значну історичну та культурну цінність, а саме: Бюро середньовічних, особових архівів та колекцій (Biroul Arhive Medieval, Personale și Colectii), що складається з більш ніж семисот фондів та колекцій (2800 метрів) XIV–XIX ст., зберігає документи румунського середньовіччя, представлені в основному фондами церковних установ; також особові та фамільні фонди визначних історичних постатей, відомих діячів науки та культури, серед яких Михай Емінеску, Дмитро Стурдза, Богдан Петричейку-Хашдеу, Ніколай Йорга та ін.¹²; Бюро архівів адміністрацій та культури (Biroul Arhive Administrative și Culturale) зберігає в своєму складі 5 % документів НАФ Румунії. Це документи, створені установами державної влади та закладами культури і мистецтв Румунії¹³. Бюро архівів з економічних питань (Biroul Arhive Economice) налічує в своєму складі 29000 метрів документів починаючи з 1829 р. Тут зосереджені документальні свідчення діяльності міністерств, відомств та інших владних структур, які здійснюють керівництво в сфері економіки, а також документи банківських та фінансових установ¹⁴. Бюро сучасних архівів (Biroul Arhive

Contemporane) опікується документами комуністичних установ та громадських організацій, які припинили свою діяльність з грудня 1989 р.¹⁵. З відеофотофоно документами, електронними архівами та науково-технічною документацією установ, підприємств та організацій працює Бюро технічних архівів та технічної документації (Biroul Arhive Tehnice și de inregistrare)¹⁶.

Документи та мікрофільми вищезгаданих бюро надаються в користування в спеціалізованих читальних залах при Національному архіві Румунії, проте слід пам'ятати про певні обмеження щодо вільного доступу до румунських архівних джерел. Так, документи, які стосуються національної безпеки, медицини, цивільні реєстри стають доступними тільки через 100 років з моменту створення. Нотаріальні та юридичні документи надаються в користування через 90 років, особові справи – через 75, фінансові документи та документи, що мають причетність до зовнішньої політики, стають відкритими після 50 років з часу створення, а документи приватних осіб – через 40 років після смерті останніх, іншими документами можна вільно користуватися через 30 років з моменту їх створення¹⁷.

Національному архіву як центральному органу також підпорядковується 41 підвідомчий повітовий архів. Регіональні архівні установи зберігають документи місцевих адміністрацій, органів самоврядування, освітніх та церковних організацій, громадських об'єднань, місцевих підприємств, фонди особового походження тощо. Кожна установа має свої читальні зали для дослідників та бібліотеки, в яких крім книг представлено також періодичні видання, багато з яких є рідкісними та цінними. Заздалегідь ознайомитись з переліком наявних фондів повітових архівів та їх документальним складом можна на офіційному веб-сайті Національного архіву Румунії¹⁸.

Описана мережа та структура архівних установ Румунії набула чинності з 1 серпня 2011 р. В результаті останньої реорганізації було об'єднано деякі служби, що входили до структури НАР та ліквідовано Центральний національний історичний архів, як окрему одиницю. Відтепер всі підрозділи колишнього єдиного в країні центрального архіву ввійшли в склад Національного архіву Румунії¹⁹.

НАР є членом Міжнародної ради архівістів та Європейського бюро національних архівів. Також має двосторонні взаємовигідні угоди з відповідними уповноваженими центральними органами виконавчої влади у сфері архівної справи Франції, Німеччини, Угорщини, Болгарії та ін. країнах. З Україною Румунія уклала Угоду про міжвідомче співробітництво в галузі архівної справи в 1995 р.²⁰ Ця Угода, яка є чинною донині, передбачає обмін досвідом, всіляке сприяння роботі дослідників іншої сторони, а також надання допомоги у виявленні документів з історії Румунії в архівах України та україніки в Румунії.

Зі входженням Румунії до Євросоюзу актуальним для країни, яка ще не завершила свої пост-інтеграційні процеси, є дотримання норм, принципів та рекомендацій ЄС щодо функціонування архівної справи. Пріоритетними завданнями в цьому напрямку є : адаптація нормативно-правової бази країни до законодавства ЄС, забезпечення вільного доступу до державних архівів, посилення існуючих вимог до створення систем управління електронними документами та архівами, участь у розробці та підтримці загального Інтернет-порталу для європейських документів та архівів тощо²¹.

Реалізація цих програм, зокрема, та вимоги сьогодення загалом зумовили потребу в створенні нової правової основи для забезпечення діяльності всієї архівної сфери та діловодства Румунії. Так, було розроблено та представлено для обговорення громадськості проект нового архівного закону. Одним із головних нововведень цього закону є встановлення поняття Національної архівної спадщини (НАС), що замінило поняття Національного архівного фонду Румунії. Згідно зі ст. 4 Проекту, документи національної архівної спадщини можуть перебувати як у державній, так і у приватній власності, відповідно в законі прописана процедура занесення приватних архівів до НАС та врегулювання відносин із власниками тих документів, які потенційно відносяться до національного надбання. Також передбачено створення Ради Національного архіву, котра має складатися з представників різних міністерств та відомств. Робота Ради унеможливить прояви концентрації влади в архівній сфері та сприятиме розробці більш ефективних стратегій розвитку галузі. Крім того, запропоновано лібералізувати та спростити порядок доступу до відкритих документів для користувачів. До акта також внесено статті, що передбачають управління електронними архівами та врегулювання економічних відносин у сфері надання архівних послуг тощо. Загалом при розробці тексту документа робоча група ставила перед собою мету, синтезувавши вітчизняний і зарубіжний досвід в архівній галузі, створити принципово новий архівний закон, що відповідатиме соціально-економічним реаліям та сучасним процесам документотворення й використання інформації²².

Отже, архівна система Румунії, яка має тривалу історію становлення та розвитку, багато чого запозичила саме з радянської моделі організації архівної справи. Принципи централізації, уніфікації та ієрархії залишаються для неї актуальними і донині. Водночас в останні десятиліття пострадянського періоду вживалися важливі заходи щодо реформування галузі : створено нову правову базу, значно розширено доступ до архівних документів та науково-довідкового апарату, неодноразово вдосконалювалась структура Національного архіву. Проте очевидно, що процес модернізації архівної системи Румунії триває. Не завершеними є нормотворчі процеси, відкритими залишаються питання щодо інтеграції системи в світовий інформаційний простір.

¹ Архіви Румунії // Українська архівна енциклопедія / Державний комітет архівів України, УНДІАСД. – К., 2008. – С. 98.

² Архивное дело в Социалистической Республике Румынии / сост. Н. В. Боржотовская, С. В. Сидорова. – М., 1978.

³ Закон про Національний архів =Legea Arhivelor Naționale: Закон Румунії від 2 квітня 1996 р., № 16 // Офіційний веб-сайт Парламенту Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=4961 – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

⁴ Краткая история Румынии / Академия наук СССР Ин-т славяноведения и балканистики. – М.: Изд. “Наука”, 1987. – С. 164–165.

⁵ Історія НАР = Istoricul ANR [Електронний ресурс] // Національний архів Румунії :[веб-сайт]. – Режим доступу :<http://www.arhivelenationale.ro/index.php?page=29&lan=0> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

⁶ Там само. Історія архіву [Електронний ресурс] // Держархів Чернівецької області :[веб-сайт]. – Режим доступу: <http://cv.archives.gov.ua/36.php> – Назва з екрану (17.10.2011). Українська архівна енциклопедія / Держ. ком. арх. України, УНДІАСД. – К., 2008. – С. 92.

⁷ Про Національний архівний фонд Соціалістичної Республіки Румунії = Privind Fondul Arhivistik Național al Republicii Socialiste România: Декрет Державної ради Румунії від 20 грудня 1971 р. , № 16 // Офіційний веб-сайт Парламенту Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1430 – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

⁸ Там само.

⁹ Архивное дело в Социалистической Республике Румынии / сост. Н. В. Боржотовская, С. В. Сидорова. – М., 1978. – С. 6–10.

¹⁰ Закон про Національний архів =Legea Arhivelor Naționale: Закон Румунії від 2 квітня 1996 р. , № 16 // Офіційний веб-сайт Парламенту Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act?id=8555 – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹¹ Структура = Organizare // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.arhivelenationale.ro/index.php?page=28&lan=0> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹² Бюро середньовічних, особових архівів та колекцій = Biroul Arhive Medieval, Personale și Colectii // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.arhivelenationale.ro/index.php?lan=0&page=114> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹³ Бюро архівів адміністрацій та культури = Biroul Arhive Administrative și Culturale // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.arhivelenationale.ro/index.php?lan=0&page=112> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹⁴ Бюро архівів з економічних питань = Biroul Arhive Economice // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.arhivelenationale.ro/index.php?lan=0&page=111> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹⁵ Бюро сучасних архівів = Biroul Arhive Contemporane // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.arhivelenationale.ro/index.php?lan=0&page=115> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹⁶ Бюро технічних архівів та технічної документації = Biroul Arhive Tehnice și de înregistrare // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arhivelenationale.ro/index.php?lan=0&page=113> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹⁷ Закон про Національний архів = *Legea Arhivelor Naționale*: Закон Румунії від 2 квітня 1996 р. , № 16 // Офіційний веб-сайт Парламенту Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_rck.htm_act?ida=8555 – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум., Українська архівна енциклопедія / Держ. ком. арх. України, УНДІАСД. – К., 2008. – С. 98.

¹⁸ Повітові служби = *Servicii județene* // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arhivelenationale.ro/index.php?page=44&lan=0> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

¹⁹ Структура = *Organizare* // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arhivelenationale.ro/index.php?page=28&lan=0> – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

²⁰ Угода про міжвідомче співробітництво в галузі архівної справи між Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України та Головним управлінням держархівів Міністерства внутрішніх справ Румунії від 6 червня 1995 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_018

²¹ Рада Європи. Комітет Міністрів. Рекомендація № R (2000) 13 Комітету Міністрів країнам- членам стосовно європейської політики доступу до архівів // *Архіви України*. – 2004. – № 3. – С. 116–119. Рада Європейського Союзу. Резолюція Ради від 6 травня 2003 р. стосовно архівів у державах-учасницях (2003/С 113/02) // *Архіви України*. – 2004. № 3. – С. 120–121. Council Recommendation of 14 November 2005 on priority actions to increase cooperation in the field of archives in Europe (2005/835/EC) [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005H0835:EN:NOT>

²² Проект Закону про архіви = *Proiectul legii Arhivelor* // Офіційний веб-сайт Національного архіву Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/Pdf-uri/Proiectul_Legii_Arhivelor.pdf – Назва з екрану (17.10.2011). – Мова рум.

Рассмотрены принципы внутренней организации и функционирования архивной системы Румынии, история её зарождения и становления. Очерчены задания и основные направления деятельности Национального архива. Описаны структура и сеть архивных учреждений Румынии.

Ключевые слова: Национальный архив Румынии; Национальный архивный фонд; архивное законодательство; архивные учреждения; история архивного дела.

The principles of internal arrangement and functioning of the archival system of Romania, history of its formation and development were examined. The main targets and directions of activity of the National Archives were highlighted. The structure and system of archival institutions of Romania were outlined.

Keywords: National Archives of Romania; the National Archival Fond; the archival legislation, the archival institutions, the archival affairs history.